

A Festetics-palota — ma az Országos Széchényi Könyvtár egyik részlege, Pollack Mihály tér 10.

A Wenckheim család a dohányzó szobában. Ma a Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjteménye, Szabó Ervin tér 1.

A Károlyi-palota. Pollack Mihály tér 3.

shh

KONRÁDYNÉ DR. GÁLOS MAGDA

Az Ötpacsirta utca

Pestnek a Nemzeti Múzeum mögötti része — az egykori Ötpacsirta utca és környéke — alaposan megváltozott az utolsó 150 év alatt. A 19. század elején a városfalak utolsó maradványait is lebontották, hogy Pest egybeolvadhasson külvárosaival. A József-külváros az Országútnál (ma Múzeum körút) kezdődött. Az Országútig nyúló, több holdas parkosított terület előbb a kalocsai érseké volt, majd a Batthyányak birtokába került, tőlük vették meg a század elején az építendő Nemzeti Múzeum részére. A mai Pollack Mihály tér a városrendezés idejében az Ötpacsirta utca középső szakasza volt. Az Ötpacsirta vendéglőről nevezték így az utcát. Az Esterházy-palota felépítése után, a múlt század utolsó negyedében Esterházy utca lett, a felszabadulás után Puskin utca, majd térré bővülő része az ötvenes évek végén a Pollack Mihály tér nevet kapta.

Az 1900-as évek elején e környéken jobbra alacsony házak álltak, ritkán és elszórtan. Sok volt a kert, a parkosított részek mögött akadt bekerítetlen, gazonos térség is.

A tér mögött, vele párhuzamosan haladt az Ósz — 1887 óta Szentkirályi — utca. Itt lakott Karacs Teréz, aki visszaemlékezéseiben így ír: „Keskény fafolyosónkról gyönyörű kilátás nyílt a budai hegyekre és kelet felé Rákos síkjára.” Naplójában ezt olvashatjuk a környék állapotáról: „Párhuzamban fut az Ósz utcával a Zerge — később Horánszky, ma Makarenko — utca, amely az én gyermekkoromban egy nagy mocsáros tó partja volt. E tóban brekegő békák tanyáztak és fölötté szúnyogok milliói zöngtek. A Sándor utca felé dűlő részén egy kis tér volt, néhány magas tölgy- és cserfával. Eme gyöpös és bokros területkén néhány kecske legelészett...” Még régebben sűrűbben állhattak itt a fák, mert a Pester und Ofner Zeitung „... a Zerge erdőcske mellett” hirdetett eladó szőlőt és gyümölcsöst. A kép még hosszú ideig nem változott.

1837-ben Rupp Jakab városleírása vidékies, csupa kert tájat idéz elénk. Blaschnak a következő esztendőben készült térképén is több a zöld terület, mint az épület, de már föltűnteti a tervezett Nemzeti Múzeumot. A hajdani park fái elmosta az 1838-as árvíz — töredezett emlék-

táblája ma a múzeumkerti rácson látható —, a többit az építkezés miatt vágták ki. A közeli utcákban néhány klasszicista házon kívül kevés jelentős épület akadt. A szabadságharc idején és az önkényuralom kezdeti éveiben megrekedt a fejlődés. Korabeli útikalauzok is rendezetlenek, a múzeumhoz méltatlannak mondják a környéket. Alt Rudolf 1853-ban készült litográfiáján még áll a vásár a múzeum előtt, még ott csúfoskodik közvetlenül az épület tövében a rossz hírű, pesti betyárkocsmává züllött, rozszant, földszintes Két Pisztolya.

Az Ötpacsirta utca első háza — Beleznay grófné tulajdona — 1787-ben épült. Az igen szerény, klasszicizáló kastélyféle csaknem elveszett a nagy kiterjedésű kertben. A tulajdonosnő a század legelején irodalmi összejöveteleket rendezett itt. Később eladta a házat, amely nyilvános szórakozóhely lett. Kertjében többször tartottak magyar nyelvű színelőadásokat. Eleinte Balogh István társulata játszott itt, később Udvarhelyi. (Az utóbbi vitte elsőként színpadra a Bánk bánt, Kassán, jutalomjátékul. Minderről Déryné emlékezik meg Naplójában.) A reformkor derekán népszerű „mulatóhely” volt itt. Még Széchényi István is — aki nemigen járt nyilvános szórakozóhelyre — többször eljött ide Bihari verbunkosait hallgatni. Később gyűléseket is tartottak a kertben. 1868-ban itt szervezték meg a Pest-Budai Munkásképző Egyletet. 1873-ban itt jelentették be a Magyarországi Munkáspárt megalakulását.

Az 1850-es évek második felében készítette el Ybl Miklós az Ötpacsirta utca Nemzeti Múzeum mögötti szakaszának beépítési tervét. A két sarokra felvázolt palota közé új, nagy lovardát és tornacsarnokot tervezett. A két utóbbi hamarabb, a ma is álló két sarokpalota később valósult meg. A Vasárnapi Újság 1858 januárjában jelentette a Nemzeti Lovarda elkészültét. Ormát bronzparipa díszítette, Fernkorn Anton bécsi szobrász alkotása. A lovaglás igen költséges sport volt, így csak az arisztokrácia és a pénzvilág leggazdagabbjai hódolhattak e szenvedélynek. A Lovarda nagytermét bérbe adták bálók, összejövetelek, gyűlések stb. céljára is. (Például 1877-ben sajtó népgyűlésről számolnak be a la-

„... a Zerge utca... az én gyermekkoromban egy nagy mocsáros tó partja volt. E tóban brekegő békák tanyáztak, és fölötté szúnyogok milliói zöngtek. A Sándor utca felé dűlő részén egy kis tér volt, néhány magas tölgy- és cserfával. Eme gyöpös és bokros területkén néhány kecske legelészett...”

Karacs Teréz visszaemlékezései

pok.) 1918-ban a Vas- és Fémmunkások Szakszervezete vette át az egész épületet. 1918—19-ben nagyobb gyűlések, összejövetelek színhelye volt. A második világháború alatt pusztult el a Nemzeti Lovarda. Ma a Magyar Rádió modern épülete áll a helyén.

A tornacsarnok sokkal rövidebb életű volt, megbontva az Ybl alkotás épületsor egységét — lebontották.

Az első palotát az Ötpacsirta és a Főherceg Sándor utca sarkára — ma Pollack Mihály tér 10. — gróf Festetics György, a Magyar Gazdasági Egyesület elnöke számára építette Ybl 1862—64 között. Kora-eklektikus stílusú; széles, vasrácsos erkélye, díszes oszlopai, nagy, félköríves kapualja tiszteletet parancsoló látvány. Előtte vas-tönkökre erősített súlyos láncsor. Belső kiképzése, termei XV. Lajos korát idézik. A lépcsőkorlát művészi kovácsoltvas, a lépcsőház mennyezetén csipkefinom, galériaszzerű díszítés. Pompás fogadóterme ma az Országos Széchényi Könyvtár díszterme. Szépek óriási tükrei, kápráztató velencei kristálycsillárja és a kis szalon faburkolata falaiba beépített, medaillonokba helyezett, puttókat ábrázoló olajfestmények. Gyönyörű berendezésének az a része, amit a tulajdonosa nem vitt el, amikor eladta a palotát, megsemmisült az ostrom alatt.

A másik sarokpalotát — Pollack Mihály tér 3. — gróf Károlyi Alajosnak építette Ybl. Francia reneszánsz hatású, díszes alkotás. A főhomlokzaton a kapu előtti árkádok hatalmas, kiugró erkélyt tartanak. Alatta kocsifelhajtó van. Elöl széles lépcsőzet vezet fel. Ormán a családi címer, a tetőn és az ablakok között Schaffer Károly szobrai. Híres volt üveggel fedett átriuma, ahol a palota fénykorában pazar estélyeket tartottak. Károlyi halála miatt csak a 80-as években készült el az épület teljes berendezése. Termeit több Lotz-freskó díszítette. Nagy értékű kép-gyűjteménye századunk elején tűzvész áldozata lett. A palotát a harmincas években az olasz követség vásárolta meg. 1944-ben bombatalálat érte, alaposan megsérült, belseje teljesen kiégett. Most eredeti alakjában építik újjá: a Magyar Rádió és Televízió reprezentációs épülete lesz. A négy alkotással megvalósult Ybl terve; har-

monikus épületsort hozott létre a múzeum mögött.

A hatvanas években fásították a Múzeumkertet, s több szobrot állítottak fel benne. Megnőtt a környék vonzereje, a kulturális és a politikai élet egyik központja lett.

A múzeum dísztermében Liszt Ferenc, Erkel Ferenc és még sok neves egyénisége a zenevilágnak hangversenyezett. Tartott itt közgyűlést a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság. Márkus Emilia — Pulszky Ferenc főigazgató menyje — költői hangú — Múzeumi éj című — emlékezésében beszámol a nagy ünnepekről, estélyek egyikéről. A pazar fogadáson a francia küldöttséget ünnepelték. A vendégek között ott volt Lesseps Ferdinánd, a Szezei-csatorna építője, Guerard és Clairin festők, a zenei világból

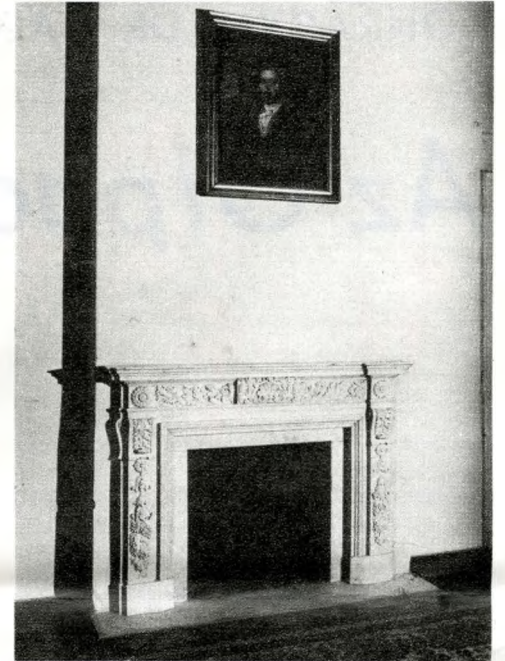
Delibes, Massenet és a költő: Francois Coppée. Többször is itt ülésezett a felsőház, 1861-ben pedig a képviselőház.

1865 augusztusában elhatározták, hogy a rozszant Sándor-laktanya helyére felépítik az ideiglenes országházat. Ilyen gyorsan sem azelőtt, sem azóta nem hoztak tető alá középületet Pesten. Ybl Miklós 48 óra alatt elkészítette a költségvetést és utána villámgyorsan a részletes terveket. Diescher építész irányításával hat-, időnként nyolcszáz munkás dolgozott éjjel-nappal, így hónapok alatt elkészült, és századunkig szolgálta eredeti rendeltetését. Az új parlamentet sokféle célra használták. 1919-ben a katonatanács székhelye, de volt filmszínház és statisztikai hivatal is. 1941 óta az Olasz Intézet működik a neoreneszánsz épületben.

A Nemzeti Múzeumnak és az ideiglenes Országháznak köszönhető elsősorban, hogy a Józsefvárosnak ezen a részén felgyorsult a városiasodás, s a környék — különösen az arisztokrácia körében — divatba jött: palotanegyed alakult ki.

Pest város tanácsa 1871-ben foglalkozott Esterházy Pál gróf építési engedélyével, hogy a „József-külvárosban az Ötpacsirta utcában a testgyakorló iskola helyén — ma Pollack Mihály tér 8. — kétemeletes palotát építhessen?”. Az 1874-re felépült palota a lapok bírálatának pergőtüzébe került. Támadták, hogy hatalmas tömegével megbontja az Ybl tervezte egységes utcaképet. Eklektikus, masszív építmény, oszlopos kapuval, konzolos főpárkánnyal. Sorsa olyan változatos, mit egy kalandos életrajz. Volt az Egységes Párt székháza; tartozott a Nemzeti Múzeumhoz

Kút a Magyar Építőművészek Szövetsége székházának udvarán. Dienes Lajos utca 4.

Kandalló a Kossuth Klub egyik termében. Fölötte Bugát Pál arcképe. Múzeum utca 7.

(Liszt-, Erkel-, Reményi-ereklyéket őrzött); 1946-tól 1949-ig a köztársasági elnök palotája. Ma itt működik a Magyar Rádió zenei osztálya.

A Károlyi- és a Festetics-sarokpalota vonalába még két Ybl-alkotás került. Az utca végére — ma Dienes László u. 2. 1867-ben építette, a megbízó kívánságára francia reneszánsz stílusban, gróf Pálffy Pálnak emeletes, sarokkertes palotáját. A nemes vonalú, aránylag egyszerű külső nem sokat árul el a hajdani belső fényűzésről. A főbejárat a hajdani Ötpacsirta utcáról nyílt, de a sarokkertből is vezet föl faragott kőlépcső. A földszinti ablakokat oroszlánfejes zárókövek díszítik. Későbbi tulajdonosa még a háború előtt ápolónőképző céljaira adta el. Napjainkban kollégium.

A Pollack Mihály tér és a Pálffy-palota közötti telken 1876-ban emelt épület Almásy, majd Andrássy gróf tulajdona volt. A ház bejárata melletti szoborcsoport a római mondavilágból vette tárgyát. Szép mintájú mozaikkövekkel kirakott udvarán kőből faragott falikút, amelyet római nőt, illetve férfit ábrázoló mellszobor fog közre. Mindez és az előcsarnokban Giovanni Emanuelli szobra — a vízből kilépő nimfa — még a régi palotából maradt. Az épület belsejét átépítették, korszerűsítették. Az ötvenes évek óta a Magyar Építőművészek Szövetségének székháza.

A Múzeum utcában szorosan egymás mellett sorakoztak a paloták. Más rendeltetésű ház, mint például Bókay János gyermekgyógyász tanár Ybl építette bérháza (9. sz.), melyben a professzor is lakott, alig akadt.

Említésre méltó palota lovag Freystädler Jenő (3. sz.), melyben ma az Országos Széchényi Könyvtár több osztálya működik. Sokszor renovált, kívül jelentéktelennek látszó a 7. számú ház, amely Hadik Barkóczy János grófé volt. Belül azonban igen tetszetős, gondozott. Megmaradtak a szép termek, a fehér márvány csigalépcső és a kandallók. A Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat budapesti szervezete működik itt és a Kossuth Klub.

Szomorú a Károlyi-tömb földszinti palotareszének állapota. Hatásos kerek lépcsőháza: mennyezetén Lotz-freskó, a csigalépcső korlátja kovácsoltvas. Pusztulásnak indult a padlózat egykor szép kőmozaikja: a MÁV-szimfonikusok itt tárolják nagyméretű hangszereiket. Az emeleten eredeti megoldású a nyolcszögletű bálterem.

a lépcső melletti hangulatos pihenőt és az ajtók faragványait Thék Endre készítette. Nyoma sincs már híres bronzcsillárainak, kazettás mennyezetének, a falak bőrkárpitjának, a berendezésnek. Az épületet a harmincas években a francia követség vette meg. További tulajdonosai: a Baross szövetség, a háború után a pedagógusok szakszervezete. Ma az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ épülete.

A legszerencsésebben az 1887-ben épült Wenckheim-palota vészelte át a háborút (Szabó Ervin tér 1.). A neobarokk épületben gyönyörű az üvegtetős lépcsőház Fadrusz János szobraival. A rokokó stílusú termek, a szikrázó velencei csillárok és hatalmas tükrök, a fehér márványból faragott kandallók, az intarziás padló és a dús aranyozású falak épen vagy helyrehozhatóan maradtak

meg. Szépségét ma mindenki élvezheti: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központja. Wenckheim grófék dohányzójában található a könyvtár „Budapest” gyűjteménye. A termeket eredeti stílusukkal összhangban rendezték be, természetesen, a könyvtár rendeltetésének megfelelően, kerülték a túlzott pompát.

A múlt század végén még vagy húsz arisztokratának volt palotája a közelben az említettek kivül. Ez a tény sok nagytőkést is idevonzott így Törleyt és Gschwindtet. A mágnások legtöbbje már a harmincas években eladta itteni palotáját. Megszűnt a pesti Faubourg St. Germain. A pompás palotákban a második világháború után közintézmények kaptak helyet, és a szellemi élet egyik központja lett a hajdani Ötpacsirta utca tájéka.

A Magyar Államvasutak Kutatóintézetének lépcsőháza Lotz Károly freskójával. Múzeum utca 11.

Csigó László felvételei

A zeneterem falain medaillonokban üde, tarka virágszendéletek. A csillagmintás intarziájú parketta tizenhatféle nemes fából készült, de olyan állapotban van, hogy kérdéses, mennyit lehet belőle megmenteni, ha erre — remélhetőleg — sor kerül.

A 17. szám gróf Károlyi Istvánné palotája volt. Nagyméretű neobarokk épület, átnyúlik Reviczky utcára. 1881-ben épült az osztrák Fellner és a német Helmer építőművészek tervei szerint. A főbejárat és kocsibejáró (Reviczky u. 6. szám) kapuja fölött hatalmas grófi címer. Az épületegyüttesnek különösen az udvari része értékes. Az első emelet magasságában arkádós átjáró köti össze az épület két részét. Díszes erkély néz az udvarra. A háború aránylag kevés kárt tett benne. A Múzeum utcai fronton egyszerűbb a bejárat, fölötté két puttó tartja a fönixmadarat ábrázoló címert. Az előtér lépcsőjének és gálériájának tölgyből faragott korlátját,

Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ székháza. A kapu felett a Károlyi család címere. Reviczky utca 6.

Lépcsőkorlát részlet az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központban, Thék Endre alkotása. Múzeum utca 17.

